

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.20>

ПРОТИДІЯ КІБЕРБУЛІНГУ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА БЕЗПЕКУ

Пилипишина І.І.,
*здобувач ступеня «Доктор філософії»
кафедри конституційного, міжнародного
і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0002-9344-1782*

Пилипишина І.І. Протидія кібербулінгу як забезпечення права дитини на безпеку.

Сучасний цифровий світ відкриває безліч можливостей для спілкування, навчання та розваг. Проте разом із цими можливостями зростає і кількість загроз. Розвиток інформаційних технологій супроводжується стрімким поширенням правопорушень у цій сфері. Кібербулінг, як форма електронного насильства, став серйозною загрозою для дітей у віртуальному просторі. Він є динамічним явищем, адже з кожним роком стає більш небезпечним, а кількість осіб, які постраждали від нього, збільшується. Кібербулінг порушує не лише емоційне та соціальне благополуччя, але й безпеку, яка є одним з основних прав людини.

Враховуючи зростання цифровізації суспільства та збільшення кількості онлайн-взаємодій, розуміння та ефективна боротьба з кібербулінгом стає надзвичайно важливою складовою створення безпечного та здорового середовища для розвитку дітей.

Наукове дослідження присвячене вивченню проблеми кібербулінгу як забезпечення права дитини на безпеку в онлайн-середовищі.

У статті проаналізовано різні аспекти кібербулінгу, серед яких підходи до визначення поняття закордонними та українськими науковцями, його види та наслідки для дитячого розвитку. Також здійснено аналіз законодавства, проаналізовано ефективність передбачених ним заходів для попередження та протидії зазначеному явищу. Вивчено роль освітніх установ та їхню дієвість у протидії кібербулінгу.

Зроблено висновок про відсутність єдиного підходу до визначення поняття кібербулінгу та його видів. Зазначено, що негативний вплив може мати різні прояви і бути як психологічним, так і фізичним. Також зроблено висновок про існування проблем в ефективності застосування заходів, спрямованих на протидію кібербулінгу.

Висновки статті вказують на важливість комплексного підходу до проблеми кібербулінгу та необхідність спільних зусиль усіх зацікавлених сторін для створення безпечного онлайн-середовища для дітей, формування моделі відповідальної поведінки у кіберпросторі. Підкреслено необхідність розробки та впровадження ефективних стратегій протидії кібербулінгу, спрямованих на забезпечення та захист права дитини на безпеку.

Ключові слова: безпека, права дитини, права людини, захист прав дитини, відповідальна поведінка в кіберпросторі, кібероперації, булінг, кібербулінг.

Pylypyshyna I.I. Combating cyberbullying as ensuring the child right to safety.

The modern digital world opens up many opportunities for communication, learning, and entertainment. However, along with these opportunities, the number of threats is also increasing. The development of information technologies is accompanied by a rapid spread of offenses in this area. Cyberbullying, as a form of digital violence, has become a serious threat to children in the virtual space. It is a dynamic phenomenon, because it is becoming more dangerous every year, and the number of people affected by it is increasing. Cyberbullying violates not only emotional and social well-being but also security, which is one of the fundamental human rights.

Given the increasing digitization of society and the increase in the number of online interactions, understanding and effectively combating cyberbullying is becoming an extremely important component of creating a safe and healthy environment for children's development.

The scientific research is devoted to the investigation of the problem of cyberbullying how to ensure a child right to safety in the online environment.

The article analyzes various aspects of cyberbullying, including approaches to defining the concept by foreign and Ukrainian scientists, its types, and consequences for children's development. An analysis of the legislation was carried out, and the effectiveness of the measures provided by it to prevent and counteract the above-mentioned phenomenon was analyzed. The role of educational institutions and their effectiveness in combating cyberbullying has been studied.

It was concluded that there is no single approach to defining the concept of cyberbullying and its types. It was said that the negative impact can have various manifestations and can be both psychological and physical. It was also concluded that there are problems in the effectiveness of measures aimed at combating cyberbullying.

The conclusions of the article indicate the importance of a comprehensive approach to the problem of cyberbullying and the need for joint efforts of all interested parties to create a safe online environment for children, forming a model of responsible behavior in cyberspace. The need to develop and implement effective strategies against cyberbullying aimed at ensuring and protecting the child right to safety is emphasized.

Key words: security, child rights, human rights, protection of children's rights, responsible behavior in cyberspace, cyber operations, bullying, cyberbullying.

Постановка проблеми. Проблема кібербулінгу, особливо в контексті дитячого середовища, стала предметом глибокого соціологічного, юридичного, психологічного та педагогічного дослідження у багатьох країнах світу. Булінг загалом, і кібербулінг зокрема, спричиняє серйозну загрозу фізичному та емоційному благополуччю дітей і вимагає негайних заходів протидії. В контексті прав людини, його можна розглядати з ширшої перспективи – як порушення права дитини на безпеку.

Стан опрацювання проблематики. Питання визначення поняття кібербулінгу, дослідження його видів, наслідків та протидії йому висвітлювали у наукових доробках наступні науковці: Белсі Б., Ведернікова А., Волак Дж., Вотс Л., Єміма К., Запорожець А., Калмаєстра Х., Лавріненко В., Лубенець І., Магдаві Дж., Миронюк Т., Мітчел К., Найдьонова Л., Носентіні А., Сміт П., Тітов І., Фадєєва М.

Метою статті є здійснення аналізу кібербулінгу з погляду забезпечення права дитини на безпеку. Крізь призму прав людини, булінг, зокрема кібербулінг, стає не лише психологічною або соціальною проблемою, але й порушує основні права дитини, включаючи право на життя, здоров'я, безпеку та захист від насильства.

За даними опитування, представленого Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Спеціальною представницею Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей, третина молодих людей у 30 країнах світу стають жертвами онлайн-булінгу, а кожна п'ята дитина змушена була пропускати заняття в школі через кібербулінг та насильство. В Україні 29% опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16% були змушені пропускати через це шкільні заняття [1].

Враховуючи зростаючу кількість випадків булінгу в онлайн та офлайн середовищах, особливу увагу буде приділено аналізу цього явища в інтернет-просторі та його впливу на безпеку дитини.

Вклад основного матеріалу. В епоху інформаційних технологій та глобалізації сучасний світ залежить від використання інтернету, що визначає нові виклики та можливості для всіх його користувачів, особливо для дітей. Однак, разом із необхідністю отримання інформації та розвитку в цифровому середовищі виникають нові аспекти безпеки, які особливо актуальні для дітей, як користувачів мережі.

Під поняттям «інтернет» (англ. internet від лат. inter – між і англ. net – мережа) розуміють всесвітню систему взаємополучених комп'ютерних мереж, побудовану на використанні протоколу IP і маршрутизації пакетів даних. Вона утворює глобальний інформаційний простір, слугує фізичною основою для всесвітньої павутини (World Wide Web, WWW) і великої кількості інших систем передачі даних [2].

Сучасні дослідники характеризують інтернет як універсальний ресурс для спілкування, навчання, розвитку та розваг.

Від самого початку інтернет розвивався неконтрольовано. Сьогодні у ньому міститься величезний обсяг інформації, серед якої багато небезпечної. У зв'язку з цим, а також тому, що вік, в якому людина починає працювати з інтернетом, стає дедалі меншим, постає проблема інформаційного захисту дітей [3, с. 69].

Вперше визначення поняття «булінг» сформулював Олвеус Д., який визначив його як агресію, яка навмисно здійснюється однією або декількома особами постійно та спрямована проти особи, яка не може легко захистити себе [4, с. 182].

До певного часу поняття «кібербулінг» взагалі не існувало, оскільки не існувало інтернету.

Вважають, що вперше визначення поняття «кібербулінг» дав у 2004 році Белсі Б. Так, кібербулінг – це використання інформаційних і комунікаційних технологій для підтримки навмисної, повторюваної та ворожої поведінки особи чи групи, спрямованої на шкоду іншим.

Сміт П., Магдаві Дж. під поняттям «кібербулінг» розуміють агресивні, навмисні дії, здійснені групою чи особою, за допомогою електронних форм зв'язку, впродовж певного проміжку часу проти жертви, яка не може легко захистити себе [5, с. 376]. Основними компонентами цього визначення є те, що дія має бути агресивною, навмисною, повторюваною та з дисбалансом сил між кривдником та жертвою [4, с. 182].

Волак Дж., Мітчел К. зазначають, що повторювані акти онлайн-агресії краще розглядати як онлайн-переслідування [6, с. 51].

Дулі Дж., з посиланням на Олвеуса Д., зазначає, що кібербулінг зазвичай визначається як булінг з використанням електронного носія [4, с. 183].

У ранніх дослідженнях науковців визначення поняття «кібербулінг» здійснювалося на основі визначення традиційного поняття «булінг», яке було запропоновано Олвеусом Д. у 1993 році. Ці визначення висвітлюють деякі фундаментальні аспекти кібербулінгу: навмисне заподіяння шкоди, повторюваність і дисбаланс сил між жертвою та кривдником. Деякі із них набули загального визнання та регулярно цитуються у нових публікаціях.

Водночас Носентіні А., Калмаєстра Х. зазначають, що такі визначення стали предметом суперечок серед експертів і дослідників, адже досі незрозуміло, чи можуть застосовуватися зазначені критерії до кібербулінгу. Крім того, були запропоновані нові критерії, такі як анонімність і публічність.

Так, через непрямий характер кібербулінгу дуже важко визначити намір поведінки. Також виникає питання про те, чи справді намір є необхідним для заподіяння шкоди, адже ненавмисні дії мають такий самий вплив на жертву. Загальним аргументом проти використання критерію повторення є той факт, що розміщення інформації в інтернеті саме по собі є повторенням, оскільки його можна переглядати та пересилати неодноразово. Крім того, онлайн-вміст часто залишається доступним впродовж багатьох років. Таким чином, один акт кібербулінгу може призвести до численної кількості випадків віктимізації. Нездатність жертви змусити провайдерів видалити шкідливий контент, вищий рівень медіаграмотності злочинця у віртуальній спільноті може тлумачитися як дисбаланс влади. Водночас існує думка, що жертва перебуває у сильнішій позиції, ніж це було б у випадку традиційного булінгу, оскільки має можливість легко припинити негативну взаємодію. Однак це не стосується публікації інформації чи негативних коментарів у загальнодоступних віртуальних місцях. Анонімність, яка виникає, коли жертва не знає особистості хулігана, може посилити почуття розчарування та безсилля і зменшити потребу в дисбалансі влади як критерії. Публічність, на відміну від приватного обміну між двома сторонами, характеризує дії, у яких задіяна велика аудиторія [7, с. 131].

Наукова література не має сталої термінології та єдності думок щодо поняття «кібербулінг». Деякі вчені розмежовують поняття булінгу та кібербулінгу. Інші вважають, що кібербулінг є підкатегорією або конкретною формою булінгу.

Ведернікова А. зазначає, що визначення кібербулінгу залежить від підходу до розуміння поняття «булінг». Так, у широкому розумінні кібербулінгом є будь-яка агресія, насильницькі дії із застосуванням засобів електронних комунікацій. У вузькому значенні – це підвид булінгу між учасниками освітнього процесу, що здійснюється із використанням електронних засобів зв'язку [8, с. 100]. Вона визначає поняття «кібербулінг» як насильницькі дії учасників освітнього процесу із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно неповнолітньої особи або такою особою, і спричинили втручання у навчальний процес, суттєве недодержання шкільної дисципліни, порушення прав учасників освітнього процесу або завдали їм моральних страждань, фізичної, психічної, матеріальної шкоди [8, с. 101].

Лубенець І. під поняттям «кібербулінг» розуміє систематичні умисні дії з боку особи або групи осіб (частіше підлітків), із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), що характеризуються створенням ворожої, принизливої, образливої обстановки й метою або наслідком яких є залякування, порушення права на безпечне навчання, повагу, честь, гідність, майно, здоров'я і життя, обмеження свободи волевиявлення особи (осіб) тощо [9, с. 170].

Миرونюк Т. та Запорожець А. під поняттям «кібербулінг» розуміють новітню форму антиправної поведінки, яка виявляється в агресивних, жорстоких діях з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину, використовуючи інформаційно-комунікаційні засоби: мобільні телефони, електронну пошту, соціальні мережі тощо [10, с. 277].

Найдьонова Л. у методичних рекомендаціях «Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини» визначає кібербулінг як новітню форму агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо [11, с. 9].

Пізніше, у своїй статті «Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернет-небезпек» вона пропонує розглядати поняття «кібербулінг» в широкому і вузькому значенні. До кібербулінгу в широкому сенсі (метакібербулінгу) Найдьонова Л. відносить всі психологічні небезпеки в інтернет-середовищі, які діють як тиск кіберсередовища, спрямований на персональне ураження людини або групи людей, і відповідають основним критеріям булінгу (навмисність, тривалість, повторюваність і нерівність) [12, с. 150]. У вузькому значенні слова кібербулінг – це знущання, образи і приниження, психологічний терор, що розгортається проти особи або групи осіб у кіберпросторі [12, с. 155].

Фадеева М. визначає кібербулінг як агресивну поведінку певної особи, частіше підлітка, яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації (інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі) [13, с. 21].

Варто зазначити, що визначення поняття кібербулінгу в іноземних науковців, як правило, не має прив'язки до освітнього середовища чи дітей. Водночас українські науковці іноді дають визначення цьому поняттю як такому, що відбувається в межах освітнього процесу та здійснюється дітьми.

Водночас таке явище як кібербулінг не обов'язково знаходиться в освітній площині, та не завжди вчиняється лише дітьми щодо дітей.

Кібербулінг може відбуватися як в освітньому середовищі, так і поза його межами, так само як і булінг. Він може бути вчинений проти особи, зокрема дитини, не тільки іншими дітьми, але й дорослими.

ЮНІСЕФ поняття «кібербулінг» визначає як булінг із застосуванням цифрових технологій. Він може відбуватися в соціальних мережах, на платформах обміну повідомленнями (у месенджерах), ігрових платформах та через мобільні телефони. Це неодноразова поведінка, спрямована на залякування, провокування гніву чи приниження тих, проти кого він спрямований [14].

Робоча група Ради Європи з кібербулінгу та інших форм онлайн-насилювання, зокрема щодо жінок і дітей, у дослідженні, проведеному у 2018 році, («Mapping study on cyber violence») визначила поняття кібербулінгу як використання комп'ютерних систем для спричинення, сприяння або загрози насильства проти осіб, що призводить або може призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди чи страждань [15, с. 5]. Варто зауважити, що таке тлумачення також використав ЄСПЛ у справі «Buturugă v. Romania» [16].

Серед найбільш поширених засобів масової інформації, у яких може відбуватися кібербулінг є: електронна пошта (спосіб обміну цифровими повідомленнями від автора до одного чи кількох одержувачів), миттєвий обмін повідомленнями (тип онлайн-чату, який пропонує передачу текстових повідомлень у реальному часі між двома сторонами), чат (онлайн-взаємодія в режимі реального часу з незнайомцями, які мають спільні інтереси або інші подібні зв'язки), текстові повідомлення (SMS) (акт створення та надсилання короткого електронного повідомлення між двома або більше телефонами), сайт соціальної мережі (платформа для побудови соціальних мереж або соціальних стосунків між людьми, які мають спільні інтереси, діяльність, досвід або зв'язки в реальному житті), вебсайт (платформа, яка надає послуги для особистих, комерційних або державних цілей) [17].

Вотс Л., Вагнер Дж. виділяють 7 типів кібербулінгу: флеймінг (flaming), онлайн харасмент (online harassment), кіберпереслідування (cyberstalking), наклеп (denigration), маскардинг

(masquerading), ошуканство та аутинг (trickery and outing) та виключення (exclusion) [18].

Про існування таких видів кібербулінгу зазначають також українські та іноземні науковці, зокрема Лубенець І. [9], Ведернікова А. [8], Миронюк Т., Запорожець А. [10], Вотс Л., Вагнер Дж. [18], Єміма К. [19].

Флеймінг передбачає надсилання гнівних, грубих або вульгарних повідомлень про особу за допомогою текстових чи електронних листів приватно або до онлайн-груп. Харасмент, як і кіберпереслідування, передбачає надсилання погрозливих повідомлень своїй жертві. Наклеп має місце, коли кіберхуліган надсилає іншим неправдиві або образливі повідомлення про людину. Маскарадинг має елементи переслідування та наклепу, коли кіберхуліган прикидається кимось іншим і публікує або надсилає погрозу чи шкідливу інформацію про одну особу іншим людям. Ошуканство та аутинг відбуваються, коли кіберхуліган обманом змушує особу надати незручну, конфіденційну чи чутливу інформацію та публікує або надсилає її для перегляду іншим. Виключення – це навмисне виключення окремих осіб із онлайн-груп, що принижує виключених осіб [17].

Досить поширеним видом кібербулінгу, який науковці часто ставлять восьмим до зазначених семи, є хепі слепінг (happy slapping). Цей термін став відомим у 2005 році. Надалі було запропоновано кілька визначень цього поняття. Зокрема: дія, що відбувається коли жертву потай знімають на мобільний телефон; випадок невибіркового насильства, який знімають та поширюють через мобільні телефони в інтернеті; ситуація, у якій на жертву, яка нічого не підозрює, нападають, а співучасник записує напад на відео [20, с. 44]. Сьогодні будь-які відеозаписи, які містять зображення реальних нападів, називаються «хепі слепінг».

Додатковими видами кібербулінгу є: фрейпінг (fraping) – ситуація, у якій особа отримує доступ до облікового запису жертви в соціальних мережах і видає себе за неї аби зруйнувати її репутацію; діссінг (dissing) – поширення та опублікування жорстокої інформації про жертву в інтернеті, щоб зруйнувати її репутацію або дружбу з іншими; тролінг (trolling) – образа особи в інтернеті, щоб спровокувати її у відповідь; кетфішинг (catfishing) – викрадення особистої інформації особи, щоб повторно відобразити її профілі у соціальних мережах з метою омані; фішинг (phishing) – тактика, яка полягає в ошуканстві, переконанні або маніпулюванні особою, з метою розкриття особистої та/або фінансової інформації про себе та/або близьких; переслідування (stalking) – полягає у використанні однією особою публічної інформації іншої, яку остання поширює у соціальних мережах. Маючи цю інформацію, сталкери можуть надсилати особисті повідомлення або таємничі подарунки на домашню адресу жертви; шантаж (blackmail) – анонімні електронні листи, телефонні дзвінки та приватні повідомлення, які приховують факти та відомості, що можуть скомпрометувати або зганьбити кого-небудь; поширення фотографій та відео – полягає у погрозі оприлюднення їх, якщо жертва не виконає певну вимогу, або у поширенні їх за допомогою текстових повідомлень чи електронною поштою, щоб жертва не могла контролювати осіб, які бачитимуть зображення, або в опублікуванні фотографій в інтернеті, щоб усі могли їх переглянути; уникнення (shunning) – наполегливе ігнорування особи в соціальних мережах; секстинг (sexting) – надсилання фотографії або повідомлення сексуального характеру [17].

Єдиний підхід до класифікації видів кібербулінгу у науковців відсутній. Деякі з них не виділяють основні та додаткові види, а ставлять їх усі поряд, інші – об'єднують схожі за своєю суттю поняття у групи, або зазначають, що окремі з них впливають з попередніх.

Особливістю кібербулінгу є те, що він може здійснюватися як лише в онлайн-середовищі, так і відбуватися частково офлайн (наприклад, розміщення фото та відео бійок, знущань, цькувань в інтернеті). Поєднання фізичного та психологічного насильства створює загрозу фізичному, психічному здоров'ю і навіть життю дітей. Технологічні засоби комунікації стали новітньою зброєю для сучасних дітей і суспільства загалом. Іноді кібербулінг може мати більш негативні наслідки, ніж реальне насильство, тому що у віртуального світу немає кордонів – ні просторових, ні часових [9, с. 169].

Тітов І. та Лаврінченко В. зазначають, що кібербулінг пов'язаний із негативними емоційними станами у дітей, тенденціями до суїцидальної поведінки, негативним самостваленням, труднощами в поведінці (наприклад делінквентною поведінкою), порушеннями соматичного здоров'я. Основою для проявів булінгу виступають перебування підлітка у позиції жертви та знижений рівень освіти, наявність специфічних установок на агресію та фактів перебування у ситуаціях булінгу в минулому [21, с. 221].

Отже, наслідки кібербулінгу можуть бути довготривалими і мати як психологічний, так і фізичний вплив.

Конвенція ООН про права дитини встановлює, що діти мають право на освіту, спрямовану, серед інших цілей, на повний розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей (п. а ч. 1 ст. 29). Діти мають бути захищені від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поведіння та експлуатації (ч. 1 ст. 19) [22]. При тлумаченні цієї статті, Комітет ООН з прав дитини висловив думку, що діти повинні бути захищені від різних форм булінгу та кібербулінгу [23, с. 9]. Заходи щодо захисту повинні включати процедури та соціальні програми для запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поведіння з дитиною, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури (ч. 2 ст. 19).

Комітет ООН з прав дитини у коментарі до ст. 29 Конвенції ООН про права дитини зазначає, що діти не втрачають своїх прав людини, пройшовши через шкільні ворота [24]. Кібербулінг ставить питання щодо ступеня відповідальності шкіл за акти булінгу, які відбуваються онлайн поза межами шкільних приміщень. Зважаючи на це, багато країн покладають на школи спеціальні обов'язки щодо запобігання та боротьби з кібербулінгом, незалежно від місцезнаходження агресора та жертви, коли дії мають наслідки в школі та впливають на нормальний розвиток шкільного життя [25, с. 21].

З точки зору прав людини, кібербулінг також ставить важливі питання щодо цифрової приватності. Будь-яке втручання у право на приватність і свободу вираження поглядів має бути встановлено в законі, переслідувати законну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві [26].

Ризик кібербулінгу не слід використовувати для обмеження доступу дітей до цифрового середовища. Натомість їхню безпеку слід заохочувати за допомогою цілісних стратегій, які включають цифрову грамотність щодо ризиків в інтернеті та стратегію їхньої безпеки, посилене законодавство та правоохоронні механізми для боротьби із зловживаннями в інтернеті та безкарністю, а також навчання батьків і спеціалістів, які працюють з дітьми [27, с. 781].

Важливо дослідити українське законодавство щодо протидії булінгу та кібербулінгу.

Поняття булінгу в Україні отримало відповідну увагу з боку навчальних закладів після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII, яким внесено зміни до КУпАП та Закону України «Про освіту» [28].

Українське законодавство не містить визначення поняття «кібербулінг» і тому застосовується, як правило, в межах поняття «булінг».

Поняття булінгу визначено в Законі України «Про освіту», як діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Отже, коли йде мова про булінг, мають на увазі вчинення його дітьми в освітньому середовищі.

Статтею 15 Закону України «Про повну загальну середню освіту» передбачено, що виховний процес є невід'ємною складовою освітнього процесу у закладах освіти і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина [29].

Також, згідно зі ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства», кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості та виключають приниження честі і гідності дитини [30].

Окрім цього, здобувачі освіти мають право на захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю, відповідно до ст. 53 Закону України «Про освіту» [31].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 року № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах

освіти», затверджено Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядок застосування заходів виховного впливу [32]. У закладах освіти всіх типів і форм власності, крім тих, які забезпечують здобуття освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти, запроваджено механізм реагування на випадки булінгу (цькування), процедури застосування заходів виховного впливу. До повноважень органів управління освітою, згідно з Законом України № 2657-VIII, віднесено здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти та розгляд скарг про відмову у реагуванні на випадки булінгу (цькування) за відповідними заявами [28].

Булінг, згідно з Законом України «Про освіту», як вже зазначалося, може здійснюватися із застосуванням засобів електронних комунікацій. Таким чином, можемо вважати, що поняття булінгу включає у себе поняття кібербулінгу. Оскільки булінг, а відповідно й кібербулінг, розглядається лише в контексті освітнього середовища та дітей, то й заходи щодо його протидії також лежать в освітній площині. Так, значна частина здійснення заходів щодо запобігання та протидії булінгу покладається саме на заклади освіти. Згідно з внесеними Законом України № 2657-VIII змін до Закону України «Про освіту» на керівника закладу освіти додатково в межах наданих йому повноважень покладено забезпечення створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), у тому числі: розгляд заяв про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видання рішення про проведення розслідування; скликання засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для прийняття рішення за результатами проведеного розслідування та вжиття відповідних заходів реагування; забезпечення виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування); повідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти [28].

Водночас кібербулінг може відбуватися між дітьми поза межами закладу освіти. Їхнє знайомство та спілкування сьогодні, коли технології розвиваються досить стрімко, може взагалі не виходити за межі онлайн-простору. Діти мають змогу контактувати з іншими лише віртуально та бути жертвами кібербулінгу від осіб, яких насправді не знають та з якими навіть не перебувають в одному місті. У такому випадку виникає питання можливості віднесення такого насильства до поняття булінгу (кібербулінгу) (спираючись на визначення поняття в Законі України «Про освіту»), адже воно не обумовлене освітнім процесом, а також ефективності заходів, передбачених для протидії булінгу, для боротьби з кібербулінгом.

Отже, протидія кібербулінгу хоча й частково може відбуватися шляхом застосування заходів протидії булінгу, однак все ж є недостатньо ефективною.

Важливо також зауважити, що з метою захисту дітей в цифровому середовищі та забезпечення прав і свобод дитини, її захист від будь-яких форм насильства, експлуатації та зловживань в цифровому середовищі розроблено проєкт Національної стратегії захисту дітей у цифровому середовищі на 2021–2026 роки, якою визначено стратегічні, операційні цілі та завдання реалізації. [33].

Також в Україні з метою забезпечення належних умов для реалізації права особи на освіту в системі освіти діє освітній омбудсмен. Він у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також положенням про освітнього омбудсмена, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Освітній омбудсмен відповідно до покладених на нього завдань, серед іншого, має право аналізувати дотримання законодавства стосовно учасників освітнього процесу, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування); за результатами розгляду звернень та/або проведених перевірок надавати рекомендації керівникам та/або засновникам закладів освіти, органам управління освітою, державним органам, органам місцевого самоврядування, вимагати від них припинення порушення та/або відновлення порушених прав чи законних інтересів учасників освітнього процесу, спрямовувати до них подання про проведення службових розслідувань, повідомляти правоохоронні органи щодо виявлених фактів порушення законодавства [31].

За вчинення булінгу, у тому числі й кібербулінгу, в Україні до кривдника може застосовуватися цивільна, адміністративна або кримінальна відповідальність.

Так, адміністративна відповідальність передбачена ст. 173-4 КУпАП «Булінг (цькування) учасників освітнього процесу».

Кримінальна відповідальність може наставати у випадку, коли, для прикладу, внаслідок булінгу постраждала особа здійснює самогубство чи замах на самогубство (ст. 120 КК України).

Цивільним кодексом України передбачено відповідальність за поширення неправдивої інформації в інтернеті, зокрема ст. 277 «Спростування недостовірної інформації» та ст. 278 «Заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права». Одночасно із вимогами про захист честі, гідності та ділової репутації, згідно зі ст. 280, можна вимагати відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Висновки. На основі аналізу досліджень та практичних прикладів, зроблено висновок, що кібербулінг існує у різних видах і хоча єдиний підхід до класифікації відсутній, до основних видів пропонується віднести флеймінг, онлайн харасмент, кіберпереслідування, наклеп, маскардинг, ошуканство та аутинг, а також виключення. Кібербулінг може бути продовженням булінгу в онлайн-середовищі або самостійним явищем. Усі види кібербулінгу не тільки порушують право дитини на безпеку, але й можуть мати серйозні наслідки для їхнього психологічного та фізичного здоров'я.

Українське законодавство розглядає кібербулінг в межах поняття булінгу. Водночас воно ставить його у рамки освітнього процесу, і там же зосереджує велику частину заходів протидії.

Заходи, спрямовані на протидію кібербулінгу стосовно дітей, які більшою мірою перебувають в освітньому середовищі, є недостатньо ефективними. Оскільки кібербулінг може відбуватися не лише в межах закладів освіти, необхідно розглядати ширший спектр заходів та стратегій.

Цифрове середовище відкриває безліч можливостей для кібербулінгу, оскільки воно має такі переваги як анонімність, швидкість та відсутність обмежень при поширенні контенту. Таким чином, важливо розробляти та впроваджувати комплексні програми протидії кібербулінгу. Також необхідно надалі розвивати правову базу, спрямовану на захист жертв кібербулінгу та покарання винних осіб.

Для ефективної протидії кібербулінгу необхідне комплексне розуміння проблеми та спільна діяльність усіх зацікавлених сторін. Важливою складовою успішної стратегії протидії кібербулінгу є освітні програми для дітей, батьків та вчителів, використання технологічних інструментів для виявлення та усунення кіберзагроз, а також співпраця з правоохоронними органами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Опитування ЮНІСЕФ: понад третина молодих людей у 30 країнах світу потерпають від онлайн-булінгу. *ЮНІСЕФ*. URL: <https://cutt.ly/LwZWPhZp> (дата звернення: 21.05.2024).
2. Інтернет. *Словник іношомовних слів*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B2%ED%F2%E5%F0%ED%E5%F2> (дата звернення: 22.05.2024).
3. Данильчук Л.О. Ризики та небезпеки мережі Інтернет: до проблеми інформаційної захищеності дітей. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 68–71. URL: <https://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/544/502> (дата звернення: 22.05.2024).
4. Dooley J., Pyzalski J., Cross D. Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying: A Theoretical and Conceptual Review. *Journal of Psychology*. 2009. Vol. 217(4). P. 182–188. URL: https://www.academia.edu/4355269/Cyberbullying_Versus_Face_to_Face_Bullying_A_Theoretical_and_Conceptual_Review (дата звернення: 21.05.2024).
5. Smith P., Mahdavi J., Carvalho M. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. P. 376–385. URL: https://www.academia.edu/64992834/Cyberbullying_Its_nature_and_impact_in_secondary_school_pupils (дата звернення: 21.05.2024).
6. Wolak J., Mitchell K., Finkelhor D. Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts. *Journal of Adolescent Health*. 2007. P. 51–58. URL: https://www.academia.edu/8605414/Does_Online_Harassment_Constitute_Bullying_An_Exploration_of_Online_Harassment_by_Known_Peers_and_Online_Only_Contacts (дата звернення: 21.05.2024).
7. Nocentini A., Calmaestra J., Schultze-Krumholz A. Cyberbullying: Labels, Behaviours and Definition in Three European Countries. *Australian Journal of Guidance & Counselling*. 2010. Vol. 20. № 2. P. 129–142. URL: https://www.academia.edu/57134319/Definitions_of_cyberbullying.

8. Ведернікова А.О. Кримінологічна характеристика кібербулінгу та його видів. *Інформація і право*. 2021. № 3(38). С. 99–108. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243813](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243813)
9. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 169–173. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/169_173_KIbernasilstvo%20%28kIberbulIng%29%20sered%20uchnIv%20zagalnoosvItnlh%20navchalnih%20zakladIv.pdf (дата звернення: 21.05.2024).
10. Миронюк Т.В., Запорожець А.К. Кібербулінг в Україні – соціально небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(16). С. 275–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2018_2_25 (дата звернення: 23.05.2024).
11. Найдюнова Л.А. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: методичні рекомендації. Київ, 2014. 80 с. URL: <https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/KIBERBULLING-ABO-AGRESIYA-V-INTERNETI-SPOSOBY-ROZPIZNANNYA-I-ZAHYST-DYTYNY-.pdf> (дата звернення: 21.05.2024).
12. Найдюнова Л.А. Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернет-небезпек. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 1. С. 141–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2018_1_11 (дата звернення: 23.05.2024).
13. Фадеева М.В. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині – жертві кібербулінгу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39(1). С. 21–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39%281%29_6 (дата звернення: 21.05.2024).
14. Кібербулінг – що це та як це зупинити? *ЮНІСЕФ*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/cyberbullying> (дата звернення: 21.05.2024).
15. Mapping study on cyberviolence with recommendations adopted by the T-CY on 9 July 2018. *Cybercrime Convention Committee*. URL: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c> (дата звернення: 21.05.2024).
16. Case of Buturugă v. Romania. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201342> (дата звернення: 24.05.2024).
17. Peled Y. Cyberbullying and its influence on academic, social, and emotional development of undergraduate students. *Heliyon*. 2019. Vol. 5(3). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01393>.
18. Watts L., Wagner J., Velasquez B. Cyberbullying in higher education: A literature review. *Computers in Human Behavior*. 2017. Vol. 69. P. 268–274. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.038>.
19. Yemima C. The Forms of Cyberbullying Behavior among Teenage Students: A Systematic Literature Review. *Jurnal Bimbingan dan Konseling Terapan*. 2023. Vol. 7 № 2. P. 151–160. URL: https://www.academia.edu/109467360/The_Forms_of_Cyberbullying_Behavior_among_Teenage_Students_A_Systematic_Literature_Review (дата звернення: 25.05.2024).
20. Chan S., Khader M., Ang J. Understanding «happy slapping». *International Journal of Police Science & Management*. 2012. Vol. 14. № 1. P. 42–57. DOI: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1350/ijps.2012.14.1.252>.
21. Тітов І.Г., Лавріненко В.А. Чинники прояву кібербулінгу в підлітковому середовищі: теоретичний огляд. *Психологія і особистість*. 2022. № 2(22). С. 211–224. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2022.2.265500>.
22. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 21.05.2024).
23. General comment № 13 (2011). The right of the child to freedom from all forms of violence. *Committee on the Rights of the Child*. URL: https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf (дата звернення: 21.05.2024).
24. General Comment № 1: The Aims of Education (article 29) (2001). *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/general-comment-no-1-aims-education-article-29-2001> (дата звернення: 21.05.2024).
25. Cyberbullying among young people. *European Union*. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ca178e3b-7ef4-11e6-b076-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-129352382> (дата звернення: 21.05.2024).

26. Case of Szabó and Vissy v. Hungary. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020> (дата звернення: 21.05.2024).
27. Casla K. School Bullying Among Peers, Human Rights and the State's Duty to Protect: The Case of Spain. *The International Journal of Children's Rights*. 2020. № 28. P. 778–804 URL: https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p778_778.xml?ebody=pdf-117260 (дата звернення: 25.05.2024).
28. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 21.05.2024).
29. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 21.05.2024).
30. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 21.05.2024).
31. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.05.2024).
32. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 р. № 1646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text> (дата звернення: 24.05.2024).
33. Проект Національної стратегії захисту дітей в цифровому середовищі на 2021 – 2026 роки. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/normative_document/2020/1/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20v1_1.pdf (дата звернення: 25.05.2024).